

Επιστημονικό Άρθρο

Ο Ιερός Λόχος και ο Χριστόδουλος Τσιγάντες στη Νεοελληνική Πεζογραφία

Νίκος Νικολούδης
Ανεξάρτητος Ερευνητής, Ελλάδα

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την περιγραφή της δράσης του Ιερού Λόχου της Μέσης Ανατολής (1943-1945) και του ηγέτη του, συνταγματάρχη Χριστόδουλου Τσιγάντε, στη μεταπολεμική νεοελληνική πεζογραφία, ειδικότερα στα έργα των Ρήγα Ρηγόπουλου και Κώστα Καλατζή με αντίστοιχους τίτλους «Αδέρφια, αδέρφια...» και «Η ασημόπετρα». Σε αυτά οι συγγραφείς προβάλλουν τη φιλοπατρία και τον πατριωτισμό των μαχητών εκείνης της επίλεκτης μονάδας, καθώς και τη δυναμική προσωπικότητα του Τσιγάντε. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στα δύο έργα στην αεραπόβαση του Ιερού Λόχου στη Σάμο το φθινόπωρο του 1943, την πρώτη επιχείρησή του επί ελληνικού εδάφους.

Λέξεις-κλειδιά: Ιερός Λόχος, Χριστόδουλος Τσιγάντες, Ρήγας Ρηγόπουλος, Κώστας Καλατζής, Σάμος

Εισαγωγή

Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος, οι Μάχες των Οχυρών και της Κρήτης και αρκετές πτυχές της Εθνικής Αντίστασης έχουν απαθανατιστεί σε ποικίλα έργα της μεταπολεμικής πεζογραφίας (σημειώνουμε εδώ ενδεικτικά τρία έργα του Χρήστου Ζαλοκώστα: *Πίνδος*, *Ρούπελ* και *Το χρονικό της σκλαβιάς*, και δύο του Γιάννη Μπεράτη: *Πλατό ποτάμι* και *Μέρες του '43*). Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τη συνέχεια του ελληνικού αγώνα στη Μέση Ανατολή, για τον οποίο το λογοτεχνικό ενδιαφέρον υπήρξε περιορισμένο. Η τριλογία του Στρατή Τσίρκα *Ακυβέρνητες Πολιτείες*, η οποία επικεντρώνεται στις πολιτικές συγκρούσεις μεταξύ των αυτοεξόριστων Ελλήνων στην Παλαιστίνη και την Αίγυπτο, αποτελεί την πιο γνωστή περίπτωση αυτής της κατηγορίας. Η πολεμική δράση όμως των χερσαίων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή (μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατέχει ο Ιερός Λόχος) δεν αποτέλεσε πηγή έμπνευσης κάποιου διακεκριμένου πεζογράφου. Έτσι, μόνο δύο έργα παρουσιάζουν με δραματοποιημένο τρόπο τους αγώνες αυτής της επίλεκτης μονάδας: τα *Αδέρφια, αδέρφια...*, του Ρήγα Δ. Ρηγόπουλου (2^η έκδοση: Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001) και *Η Ασημόπετρα*, του Κώστα Ι. Καλατζή (Εκδόσεις Πιτσιλός, Αθήνα 1981, με αρκετές επανεκδόσεις). Σε αυτά θα μπορούσε να προστεθεί ακόμη ένα, στα αγγλικά, με τίτλο *Falconera* (Εκδόσεις Lycabettus Press, Αθήνα 2020), ο συγγραφέας του οποίου (Alexis Ladas) υπήρξε αρχισμηνίας της Αεροπορίας και συμμετέσχε σε καταδρομικές επιχειρήσεις στο Αιγαίο, το οποίο όμως δεν θα μας απασχολήσει εδώ (Σουλής,

2021, σ. 71. Μια ανυπόγραφη παρουσίαση του βιβλίου βλ. στην ιστοσελίδα: <https://www.Goodreads.com/book/show/18076103-falconera>).

Βιογραφικές Πληροφορίες για τους Δύο Συγγραφείς

Ο Ρήγας Ρηγόπουλος (1914-2012) σπούδασε οικονομικά και κοινωνιολογία (πραγματοποιώντας μεταπτυχιακές σπουδές στο Παρίσι και το Λονδίνο) και κατά την Κατοχή υπήρξε ιδρυτής και αρχηγός της ανεξάρτητης αντιστασιακής οργάνωσης ΕΠΕ (Εθνική Πατριωτική Εταιρεία), γνωστής και ως «Υπηρεσία 5-165», που έστελνε πληροφορίες στη Μέση Ανατολή μέσω ασυρμάτου ή καϊκιών. Αργότερα κατέφυγε στη Μέση Ανατολή, κατατάχθηκε ως έφεδρος ανθυπολοχαγός στον Ιερό Λόχο, συμμετέσχε στην αεραπόβαση στη Σάμο (1943) και, τελικά, εντάχθηκε στον Αγγλοελληνικό Στολίσκο Ημιολιών (Anglo-Hellenic Schooner Flotilla) ως κυβερνήτης καϊκιού. Την περίοδο 1947-49 διετέλεσε Νομάρχης Καστοριάς. Το βιβλίο του *Αδέρφια, αδέρφια...* αποτελεί μια λογοτεχνική ανασύνθεση περιστατικών από τη δράση των ανδρών του Στολίσκου. Πρωταγωνιστής της ιστορίας είναι ο μυθιστορηματικός ήρωας Γεράσιμος Ζησιμάτος που πλαισιώνεται από τους φίλους του Άρη και Περικλή (ο δεύτερος αποτελεί μυθιστορηματικό alter ego του συγγραφέα). Οι τρεις άνδρες κατατάσσονται αρχικά στον Ιερό Λόχο, για να αποσπαστούν αργότερα στον Στολίσκο των Ημιολιών. Οι περιπέτειές τους συνδιάζονται με ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την ιστορία και τη σκληρή εκπαίδευση των Ιερολοχιτών και των πληρωμάτων των ημιολιών, ενώ στο περιθώριο της αφήγησης περιγράφεται με ζωνρά χρώματα η πληθωρική προσωπικότητα του Τσιγάντε (βιογραφικά στοιχεία του οποίου βλ. στον Φωτόπουλο, 2002). Ο Ρηγόπουλος παρασημοφορήθηκε με τον Χρυσό Σταυρό του Τάγματος του Φοίνικα, μετάλλια Εθνικής Αντίστασης κ.ά., ενώ ένα άλλο έργο του, με τίτλο *Μυστικός Πόλεμος, Ελλάδα - Μέση Ανατολή 1940-1945*, τιμήθηκε με βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών (βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα βλ. στη Βιβλιονέτ και τη Βικιπαίδεια. Παρουσίαση του βιβλίου του βλ. στο Νικολούδης, «Ρηγόπουλος, Αδέρφια αδέρφια»).

Ο Κώστας Καλατζής (1927-2013) είχε γεννηθεί στις ΗΠΑ (όπου ο πατέρας του εργαζόταν ως εργάτης χαλυβουργίας στο Οχάιο) αλλά ανατράφηκε στη Σάμο. Φοίτησε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και εργάστηκε ως γιατρός στην Αθήνα. Ως πεζογράφος έκανε την εμφάνισή του το 1949. *Η Ασημόπετρα* είναι το κορυφαίο έργο του, για το οποίο δικαιολογημένα βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών με το «Βραβείο Κώστα και Ελένης Ουράνη», ενώ κρατικό βραβείο έλαβε και η συλλογή διηγημάτων του *Τα ταμπάκια. Η Ασημόπετρα* αποτελεί μια μυθιστορηματική ανάπλαση της Κατοχής στη Σάμο την περίοδο 1941-43 (πιθανόν βασισμένη εν μέρει σε προσωπικά βιώματα του συγγραφέα), η οποία έληξε με την προσωρινή κατάληψη του νησιού από βρετανικές δυνάμεις και τον Ιερό Λόχο το φθινόπωρο του 1943, στο πλαίσιο της βρετανικής απόπειρας ανακατάληψης ελληνικών νησιών που ακολούθησε τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας (3 Σεπτεμβρίου 1943) και την προσχώρηση των ιταλικών δυνάμεων του Αιγαίου στους Συμμάχους (*Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή*, 152-8). Πρωταγωνιστής εδώ είναι ο Ελληνοαμερικανός

δημοσιογράφος Steve Adams που συνοδεύει τα αμερικανικά στρατεύματα κατά την απόβασή τους στην Καζαμπλάνκα, συμμετέχει ως πολεμικός ανταποκριτής στη μάχη του περάσματος Κασερίν στην Τυνησία (την πρώτη αμερικανογερμανική σύγκρουση και την τελευταία νίκη του Ρόμμελ στο Βορειοαφρικανικό μέτωπο) και, μετά τη Συμμαχική νίκη στη Βόρεια Αφρική, στρατολογείται από τον OSS (πρόδρομο της CIA) και στέλνεται το φθινόπωρο του 1943 στην απελευθερωμένη Σάμο ως αξιωματικός σύνδεσμος με τον βαθμό του υπολοχαγού. Εκεί παρακολουθεί όλες τις εξελίξεις έως τη γερμανική αεροπορική επίθεση και την αναγκαστική αποχώρηση από το νησί των βρετανικών, ιταλικών και ελληνικών στρατευμάτων (περιλαμβανομένων και των ανταρτών του ΕΛΑΣ). Αν και το βιβλίο δεν έγινε μπεστ σέλερ, είναι ιδιαίτερα καλογραμμένο και θα μπορούσε να αποτελέσει σχεδόν αυτούσιο τη βάση ενός πρωτότυπου κινηματογραφικού σεναρίου (βιογραφικά του συγγραφέα βλ. στη Βιβλιονέτ και στο αφτί του βιβλίου. Παρουσίαση του βιβλίου του βλ. στο Στοφόρος, Κώστας «Ξαναδιαβάζοντας την Ασημόπετρα του Κώστα Καλατζή»)¹.

Ο Ιερός Λόχος στο Έργο του Ρηγόπουλου

Οι πρώτες αναφορές του Ρηγόπουλου στον Ιερό Λόχο αφορούν τη συγκρότησή του ως επίλεκτη μονάδα τον Σεπτέμβριο του 1942 και την περιγραφή του χαρακτήρα του Χριστόδουλου Τσιγάντε: «Εντατική εκπαίδευση στις καταδρομές από στεριά, από αέρα κι από θάλασσα. Εξάσκηση σ' όλα τα όπλα. Πιστόλι, Τόμυγκαν και πολυβόλα, ως αντιαεροπορικό και αντιαρματικά μπαζούκας. Εκπαίδευση σε εκρηκτικά και ανατινάξεις. Μηχανοκίνητα, από τζιπ ως φορτηγά δεκάτροχα. Αποβατικές ασκήσεις με λαστιχένιες βάρκες και βενζινάκατες. Ορειβασία με σκοινιά στους γκρεμούς. Σκι στα χιόνια. Ζίου ζίτσου και μαχαίρι. Και, το συναρπαστικότερο, αλεξίπτωτο. Πολεμική τακτική ο αιφνιδιασμός. Προσέγγιση αθόρυβη από στεριά, από αέρα ή από θάλασσα και επίθεση κεραυνοβόλα. Φωτιά ταυτόχρονα από διάφορες μεριές και ανατινάξεις. Προγεφυρώματα, αν ήταν να κρατηθούν οι θέσεις, ή γρήγορη υποχώρηση και αναδιοργάνωση για νέα σφυροκοπήματα, όλο και πιο βαθειά μες στην καρδιά του εχθρού [...] Διοικητής ο συνταγματάρχης Χριστόδουλος Τσιγάντες. Ο «Λάκης». Κεφαλλονίτης γέννημα και θρέμμα και μ' όλα τα κεφαλλονίτικα αναποδιάσματα. Ζόρικός κι ανοιχτόκαρδος, γλεντζές και δουλεντιάρης, χωριάτης κι άρχοντας. Μυαλό ξουράφι και πάθος καμίνι. Το στόμα του «κέρας της Αμαλθείας». Τ' άνοιγε και ξεμπούκαρναν: στρατηγικά σχέδια. Επιστήμες και τέχνες. Πεντέξι ξένες γλώσσες. Βρισίδι χείμαρρος. Σκατολογία καταβόθρα. Αρχεία φιλοσοφικά αποφθέγματα. Κατεβατά της παγκόσμιας ιστορίας. Ψαλτήρι ανελέητο για τους πάντες και τα πάντα. Άρωμα λεβεντιάς το πρωί, τσιγαρίλα το μεσημέρι και μπόχα του πιοτού αργά τη νύχτα» (σσ. 73-74). Στη συνέχεια παρουσιάζεται η στρατιωτική προϋπηρεσία του Τσιγάντε που καταλήγει με το ακόλουθο χαρακτηριστικό σχόλιο: «Τώρα ο αλλοτινός επαναστάτης κλείνει τα παλιά τεφτέρια μ' ένα καινούργιο όραμα: «Όλοι ενωμένοι για τη λευτεριά του τόπου

¹Στα αποσπάσματα των δύο βιβλίων διατηρείται η σύνταξη και η ορθογραφία των συγγραφέων.

μας». Πίστευε ότι θέλεις, έλεγε, αλλά εδώ μέσα θα τα κρατάς για τον εαυτό σου. Θέλεις να πολεμήσεις; Καλώς όρισες. Οι διαφορές σας έξω από την πόρτα» (σ. 75). Πιο κάτω περιγράφεται παραστατικά το χάρισμα του Τσιγάντε να κερδίζει με τον τρόπο του τους ανωτέρους του και να ανατρέπει αρνητικές αποφάσεις τους για τη μονάδα του. Αυτό συνέβη τον Απρίλιο του 1943, όταν το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής είχε αποφασίσει τη διάλυση του Ιερού Λόχου, προκειμένου να μην ακολουθήσει το παράδειγμα της στάσης και αυτοδιάλυσης της 2^{ης} Ελληνικής Ταξιαρχίας: «Άρπαξε το τηλέφωνο, πέρασε έναν εξάψαλμο στο Στρατηγείο των Άγγλων, πέτυχε την έγκριση να παρουσιαστεί στον αρχιστράτηγο, πήδηξε σ' ένα τζιπ με οδηγό έναν αντιπλοίαρχο και σε δώδεκα ώρες έκανε τα οκτακόσια εξήντα χιλιόμετρα [από το Τομπρούκ] ως το Κάιρο. Σκονισμένος κι αζούριστος μπήκε ολόσιμα στο γραφείο του στρατηγού Ουίλσον που, ύστερ' από το πρώτο ξάφνιασμα, είπε χαμογελώντας: «Η θεαματική σου εμφάνιση κέρδισε»» (σ. 78). Κατά τη φάση της επανεκπαίδευσης του Ιερού Λόχου στον Λίβανο και την Παλαιστίνη ο συγγραφέας περιγράφει αναλυτικά τις δυσκολίες της εκμάθησης της ρίψης με αλεξίπτωτα η οποία όμως επρόκειτο να αποδειχθεί καθοριστική για την αεροπόβαση στη Σάμο: «30 Οκτωβρίου 1944 φτάσαμε με εγγλέζικα καμιόνια στο αεροδρόμιο Σίντι Μπαράνι, πέρ' από την Αλεξάντρεια, στην έρημο. Πηγαίναμε για τη Σάμο [...] Ο Τσιγάντες, που δεν είχε εκπαιδευτεί αλεξιπτωτιστής, θα πηδούσε μαζί μας. «Θα γυρέψω αλεξίπτωτο για ελέφαντα, είτε, να πέσω μαλακά». Το πήδημα θα ήταν νυκτερινό. Αυτό δεν το 'χε δοκιμάσει κανείς, τουλάχιστον απ' τη δική μας ομάδα. Δέκα αεροπλάνα με είκοσι αλεξιπτωτιστές το καθένα. Μας έπαιρναν κάθε εικοσάδα οι Άγγλοι σ' ένα δωμάτιο και μας έδειχναν σ' ένα τραπέζι τον ανάγλυφο χάρτη. Ανατολικά, πέρ' από το Βαθύ, σ' έναν κάβο κατά την τουρκική ακτή, είναι το οροπέδιο Βλαμαρή. Εκεί θα πηδούσαμε. Το αεροπλάνο, μας είπαν, θα μπει από θάλασσα και σε δυο τρία λεπτά θα ξαναβγεί σε θάλασσα. Πρέπει να πεταχτείτε μασούρι μονοκόμματο με σβελτάδα. Αν κάποιος καθυστερήσει, κινδυνεύετε να πέσετε στη θάλασσα μες στο σκοτάδι, ή να μείνετε μέσα και να γυρίσετε στην Αίγυπτο. Τ' αεροπλάνο δεν έχει καύσιμα για δεύτερη βόλτα» (σ. 131).

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η περιγραφή της καταδρομής του Ιερού Λόχου στη Μυτιλήνη, τη νύκτα της 3-4 Απριλίου 1944: «Στη μία η ώρα μετά τα μεσάνυχτα, τριάντα δικοί μας θα ξεμπαρκάρουν στα νότια της Μυτιλήνης. Ο στόχος είναι μέσα στην πρωτεύουσα. Θα χωριστούν σε τρεις ομάδες. Δέκα θα επιτεθούν στο αρχηγείο της Γκεστάπο. Δέκα θα χτυπήσουν τις φυλακές. Και οι άλλοι δέκα, σχηματίζοντας δυο τμήματα, θα ριχτούν στα καταλύματα και θα πιάσουν τα πόστα γύρω για κάλυψη» (σ. 237) [...] Η ομάδα της Γκεστάπο έφτασε έξω από το μαντρότοιχο τρεις η ώρα και κάτι μετά τα μεσάνυχτα. Μέσα ακούγετ' ένα σκυλί να γαυγίζει. Δένει ένας γρήγορα δυο νάρθηκες γύρω απ' τον πήχυ του χεριού για να δαγκάσει ο σκύλος και σαλτάρει μέσα με το μαχαίρι. Οι άλλοι καβαλάν' τη μάντρα στα γρήγορα. Τότε το φέρνει ο διάβολος και ξεκολλάν δυο τρεις κοτρώνες. Πέφτουν πάνω σ' έν' άδειο σιδεροβάρελο. Ούτε κανόνι νά'τανε. Από το βάθος της αυλής πετάγετ' ένας Γερμανός μ' ένα μεγάλο λυκόσκυλο και το προστάζει: «Ζουχ Άγιαξ! Ζουχ! – Ψάξε Άγιαξ! Ψάξε!». Δεν έχουν πια καιρό για χάσιμο. Με μια ριπή γαζώνουν Γερμανό και σκύλο. Μπουκάρουν απ' τις δύο πόρτες του κτιρίου και όποιον βρουν μπροστά τους τον θερίζουν. Ρίχνουν

εμπρηστικά εδώ κι εκεί και καίνε απ' έξω ένα αυτοκίνητο και μια μοτοσυκλέτα. Την ίδια ώρα αυτοί που χτύπησαν στις φυλακές πέσαν απάνω στη φρουρά στον ύπνο και δεν αφήκανε κανένα. Ανοίξαν τις πόρτες, ελευθερώσαν τους κρατούμενους, βάλαν μπουρλότα και πήραν δρόμο. Η τρίτη ομάδα έκοψε τις τηλεφωνικές γραμμές, σκόρπισε γύρω νάρκες και ξεκαθάρισε με αυτόματα και με χειροβομβίδες τους Γερμανούς στα καταλύματα. Εξουδετέρωσαν και κάμποσους που ήρθαν ενίσχυση με δυο αυτοκίνητα. Τρεισήμισι η ώρα και όλα είχαν τελειώσει. Οι τρεις ομάδες συγκεντρώθηκαν στο συμφωνημένο σημείο. Μπάρκαραν στο Εμ Ελ, που περιπολούσε εκεί τριγύρω [...] και δρόμο για πίσω. Όλα δουλέψανε σαν κουρντισμένο ρολόι» (σσ. 240-1. Για την καταδρομή του Ιερού Λόχου στη Μυτιλήνη βλ. *Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή*, 1995, σσ. 169-71).

Οι τελευταίες περιγραφές του Ιερού Λόχου από τον Ρηγόπουλο τοποθετούνται σιωπηρά στο πρώτο εξάμηνο του 1944 αποτελώντας μια πολύ θετική αξιολόγηση της δράσης του, σε συνδυασμό με εκείνη των ημιολιών: «Πολλές καταδρομές γίνονται στα νησιά μ' επιτυχία. Μικρές οι απώλειες από μέρος μας, μεγάλες οι ζημιές για τον εχθρό. Εδώ φαίνεται τι αξίζει η εκπαίδευση και το σύστημα των κομάντος. Πέντε ή δέκα ή περισσότεροι Ιερολοχίτες πέφτουν σαν φαντάσματα μες στο σκοτάδι στα εχθρικά στρατόπεδα, τινάζουν, καίνε, θερίζουν κόσμο, και γίνονται άφαντοι πριν να προλάβουν οι άλλοι να καταλάβουν τι τους γίνεται. Οι Γερμανοί τά'χουν χαμένα. Ξέρουν πια πως έχουνε χάσει το παιχνίδι. Πολεμάνε όμως με πείσμα, και θά'λεγα μ' αυξημένη οργή. Όποτε προλαβαίνουν να σαλέψουν. Ως τώρα χάσαμε αρκετούς καλούς μας φίλους. Έξι νεκρούς και κάμποσους τραυματίες. Οι πιο πολλοί άπησαν νάρκες (σ. 288) [...] Χωνόμαστε όλο και πιο βαθιά στο Αιγαίο. Φαίνεται πως κοντεύει η ώρα που αυτά τα τέρατα θα πάρουν πόδι από τον τόπο μας. Είναι μια εποχή γεμάτη δράση (σ. 289) [...] Προχτές τη νύχτα μεταφέραμε στην Κάλυμνο με τα δύο καΐκια δεκατέσσερις Ιερολοχίτες. Τους περιμέναμε στα τούρκικα νερά και το πρωί τους ξαναπήραμε. Είχανε καθαρίσει, όπως μας είπαν, τουλάχιστον δέκα Γερμανούς κι είχανε βγάλει εκτός μάχης άλλους τόσους. Απ' τους δικούς μας είχαμε έναν τραυματία» (σελ. 290. Για την καταδρομή αυτή βλ. *Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή*, 1995, σσ. 183-4).

Οι Αναφορές του Κώστα Καλατζή στον Ιερό Λόχο και τον Χριστόδουλο Τσιγάντε

Η πρώτη μνεία του Ιερού Λόχου από τον Καλατζή είναι μια ιδιαίτερα παραστατική αφήγηση του θανάτου του ήλαρχου Γρηγόρη Μπουρδάκου, ενός από τους πρώτους νεκρούς της μονάδας, στις 6 Απριλίου 1943 στην Τυνησία, κατά τη διάρκεια μιας γερμανικής αεροπορικής επίθεσης (καταγραφή της βλ. στο *Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή*, 98): «Ένα από τα τζιπ μας σαραβαλιάστηκε. Είχε φάει τη ριπή διαγώνια. Κομμάτια η δεξιά ρόδα, το καπό, το μπαρμπρίζ. Ο οδηγός, από θάμα, ήταν γερός [...] Ο συνοδηγός βουτηγμένος στο αίμα. Ήταν ένας μεγαλόκορμος άντρας, με τρία αστέρια. Την είχε φάει στο σηκώτι. Το μπατλ-ντρες του είχε μουλιάσει. Είχε πέσει στο πίσω κάθισμα όλος, με το χέρι του

ακόμα στη λαβή του Βίκερς. Το δάχτυλό του κράταγε σπασμωδικά πατημένη τη σκανδάλη. Η δεσμίδα του βαριού πυροβόλου ήτανε άδεια [...] Εκείνος είχε πλαγιαστό το κεφάλι, μας κοίταζε περίεργα, μακρινά. Είχε μια παιδικασία γλύκα το βλέμμα του. Το αίμα ξεφλέβιζε από το στόμα του, από τη μύτη του. Του βγάλανε το κράνος. Ιδρωμένα και ανάκατα τα μαύρα μαλλιά του. Ακούστηκε κάποιος: «κουράγιο Γρηγόρη, αγάντα...». Ένα τζίπ φρενάρισε. Στο καπό του ο ερυθρός σταυρός. Ο [Νεοζηλανδός] γιατρός πήδησε, ήρθε κοντά. Με μια γρήγορη ματιά έκοψε την κατάσταση [...] Έβγαλε με σβέλτες, σίγουρες κινήσεις απ' το σάκκο του ένα μπουκάλι ορρό, το κρέμασε πάνω στην όρθια κάννη του Βίκερς. Μ' ένα ψαλίδι έκοψε σ' όλο του το μάκρος το μανίκι του τραυματισμένου, έσφιξε δυνατά στο μπράτσο του ένα λάστιχο. Οι φλέβες δε φουσκώνανε. Είχε ξεματώσει όλος [...] Χτύπησε καμπόσες φορές με το δάχτυλο τη ράχη της παλάμης, κάτι σα νάδειξε, πέρασε η βελόνα. Ο ορρός άρχισε, με γρήγορες σταλαματιές, να πέφτει [...] Τα βλέφαρα του τραυματία παίζανε. Έκανε να σηκώσει το κεφάλι του. Λιγάκι το κατάφερε, μια ιδέα. Έβηξε κι ένα μαλακό κομμάτι σκοτωμένο αίμα γλύστρησε σε από το στόμα του. Ακούστηκε η φωνή του. Ένας ήχος βαθύς, γαργαριστός, άναρθρος. Στρούφισε αδύναμα τα χείλια του, έβηξε πάλι. Τα μάτια του ζώηρεψαν, τεντώθηκε, φάνηκε να παίρνει βαθιά ανάσα κι η φωνή του βγήκε καθαρή. – I am a Greek!... Και πέθανε. Ήταν ίλαρχος. Απ' τους Μολάουζ» (σσ. 319-21).

Στο βιβλίο του Καλατζή η έμφαση δεν δίνεται τόσο στη γενικότερη δράση του Ιερού Λόχου όσο στην παρουσία του Τσιγάντε, που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην υπέρβαση των αναπόφευκτων δυσκολιών της συνύπαρξης στη Σάμιο Ιταλών, Βρετανών και Ελλήνων με ποικίλο ιδεολογικό και στρατιωτικό προσανατολισμό (Ιερός Λόχος-ΕΛΑΣ). Ο συγγραφέας περιγράφει (ως Steve Adams) με ζωηρά χρώματα την πρώτη εντύπωσή του από τον Τσιγάντε αμέσως μετά την άφιξή του στο νησί: «Κοίταξα το συνταγματάρχη. Ήταν ο ίδιος όπως τον ήξερα από την Τυνησία. Ένας γεροφτιαγμένος άντρας, στέρεος και βαρύς. Σαρανταπεντάρης. Φορούσε τον πλεχτό μάλλινο σκούφο των κομάντος. Το μάτι του κάρβουνο αναμμένο. Αξούριστος. Η φλόγα, όπως ξανέμιζε στον γκαζοντενεκέ δίπλα του, έπαιξε στο πρόσωπό του και τούδινε μιαν όψη αλλόκοτη, άγρια, σα νάταν λήσταρχος, κοντραμπατζής, κάτι τέτοιο» (σ. 327). Ακολουθεί ένας διάλογός των δύο ανδρών κατά τον οποίο ο Adams επαινεί την επιδεξιότητα του Τσιγάντε κατά τη ρίψη του με αλεξίπτωτο, με τον δεύτερο να απαντά: «Τι λες, βρε μπεζεβέγκη... Πρώτη φορά έπεσα!... Τούτοι οι νεαροί που βλέπεις, μου φέρανε τον κατακλυσμό. Κάνανε τον πολύξερο. Έτσι τούτο, έτσι κείνο, μη ετούτο, μη το άλλο, λες και άκουσα ποτέ στη ζωή μου κανένα μη. Έπρεπε να πέσω. Και έπεσα. Σπουδαία τα λάχανα» (σ. 328). Μετά την εγκατάσταση του Ιερού Λόχου κοντά στο χωριό Μυτιληνοί [sic], ακολουθεί μια δεύτερη συνάντησή τους στον εκεί Σταθμό Διοίκησης: «Ο Τσιγάντες είχε βγάλει το μάλλινο σκούφο του, φορούσε το पहλίκιό του. Στο δεξί του μάτι σφηνωμένο ένα μονόκλ. Όρθιος και λιγάκι γυρτός προς τα μπρος έμοιαζε μες στο μισόφωτο τεράστιος. Είχε στις πλάτες του ριγμένη μια μανδύα. Στη μέση το τριανταοχτάρι του Σμιθ-Γουέσον. Τον χαιρέτισα» (σσ. 332-3). Σε αυτό το σημείο της αφήγησης ο συγγραφέας παρουσιάζει αναλυτικότερα τον χαρακτήρα και τις πολιτικές αντιλήψεις του Τσιγάντε, κύρια επιδίωξη του οποίου ήταν να αποφευχθεί το ενδεχόμενο ενός νέου πολιτικού διχασμού,

τουλάχιστον έως τη λήξη του πολέμου: «Ο Τσιγάντες τράβηξε με νεύρο το μονόκλ από το μάτι του και σφεντόνισε μιαν ανατριχιαστική κεφαλώνιτικη βλαστήμια. Βημάτισε μέσα στην κάμαρη με τα χέρια πίσω. Ο ίσκιος του πελώριος σούρθηκε στους ξεροτράχαλους τοίχους. Ύστερα ήρθε δίπλα μου, μού βάρωσε μια λαφριά φάπα στο σβέρκο και πιέζοντάς με μέ κάθησε σ' ένα κούτσουρο κοντά στο τζάκι. Κάθησε και κείνος δίπλα μου. Ξανασφήνωσε το μονόκλ στο μάτι, έβγαλε το παγουράκι, τράβηξε μια γερή γουλιά κονιάκ, μούδωσε και μένα. Ήπια. «Άκου να δεις φίλε – μου λέει κι η φωνή του ήταν μολυβένια – τα βαρέθηκα όλ' αυτά. Κάτι δεν πάει καλά με μας, κάτι έχει χαλάσει. Κει πάνω στην Αλβανία είμασταν αλλιώτικοι. Μια καρδιά, μια γροθιά. Τώρα πάμε να το διαλύσουμε. Μαζευτήκαμε στη Μέση Ανατολή, ξαναγίναμε στρατός, του δώσαμε και κατάλαβε στο Αλαμείν, κι από κει και κάτω γίναμε σκατά. Πολιτική και Άγιος ο Θεός. Απειθαρχίες, κινήματα. Το Μάρτη απεργήσανε οι βασιλικοί, τον Ιούλιο ξεσηκωθήκανε οι αριστεροί. Ρεζιλίκια. Τώρα δω πάνω μου λες τούτα. Ο συνταγματάρχης κάνει καγόνι στον καπετάνιο. Ο καπετάνιος τραβάει πιστόλι στο συνταγματάρχη». Εδώ ο Τσιγάντες πέταξε μια δεύτερη βλαστήμια εκπληκτική σε ευρηματικότητα. Και συνέχισε: «Την ιστορία μου την ξέρεις – τάπαμε στην Τυνησία. Συμφορά τα κινήματα, ο διχασμός, ο εμφύλιος. Διάλυση. Κείνο που χρειαζόμαστε τώρα, για να τον βγάλουμε ασπροπρόσωποι τον πόλεμο και να ξαργυρώσουμε κατά που του αξίζει το αίμα που χύνουμε, είναι η ομοψυχία. Μπροστά μας αυτήν την ώρα έχουμε έναν και μοναδικό στόχο, το Γερμανό» (σ. 335) [...] «Με ρωτάς, αύριο τι θα γίνει. Άστο το αύριο. Τώρα τι θα γίνει, αυτό με κόφτει εμένα! Ο Ιερός Λόχος – πάρτο χαμπάρι – κάνει πόλεμο. Δεν ανακατεύεται με την πολιτική. Τελεία και παύλα» (σ. 336) [...] Έβγαλε με τέλεια φυσικές κινήσεις την ταμπακέρα του, μούδωκε τσιγάρο, πήρε και κείνος. Ανάψαμε. Στο φως του τσακμακιού φανήκανε χοντρά και δυνατά τα δάχτυλά του. Το παραμεσιανό δεξί τού έλειπε. Κάπου τόχε αφήσει στη Μικρασία. Τυλίχτηκε όλος στον καπνό. Είπε με φωνή πάντα μολύβι. «Ο Χριστόδουλος Τσιγάντες δεν έγινε όργανο ποτέ κανενός. Κι ούτε θα γίνει. Ο Ιερός Λόχος, όσο εγώ είμαι διοικητής του, δεν έχει καμιά δουλειά με την πολιτική. Εκτελεί διαταγές του Γενικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής. Καθορισμένες με λεπτομέρεια. Ήρθε εδώ για να προστατέψει το νησί και για να πολεμήσει τους Γερμανούς. Οι αντάρτες δικαίως έχουν τον αέρα της αντιστάσεως. Όμως δεν πρέπει να λησμονούν. Η αντίσταση είναι μία. Υπόθεσις όλων των Ελλήνων. Εμείς εκεί κάτω στην έρημο, εκείνοι κει πάνω στο βουνό, κι οι δυο μαζί σε τούτο το νησί ένα πράμα κάνουμε. Το χρέος μας. Πρέπει να το καταλάβουν αυτό οι αντάρτες της Σάμου. Για το καλό τους, για το καλό μας, για το καλό της πατρίδας και του λαού» (σς. 337-8). Έτσι, λίγο πιο κάτω ο αφηγητής-πρωταγωνιστής καταλήγει: «Ο Τσιγάντες είχε όλα τα ελαττώματα των αληθινών αντρών. Και πιοτί και χαρτί και γυναίκες. Κι είχε το μεγάλο χάρισμα. Ακτινοβολούσε ντομπροσύνη. Οι αντάρτες τον μπιστευτήκανε» (σ. 341).

Ολοκληρώνοντας τις αναφορές του στον Τσιγάντε, ο Καλατζής παραθέτει παραστατικά τη δήλωσή του να μην αφήσει ανυπεράσπιστη τη Σάμο, παρά την επιθυμία του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής για αποχώρηση των υπερασπιστών της πριν από την έναρξη της γερμανικής επίθεσης. Παρόμοια διάθεση αντίστασης είχε εκδηλώσει στην ίδια σύσκεψη ο επικεφαλής των δυνάμεων του ΕΛΑΣ: «Ο

καπετάνιος καλά τα λέει», είπε [ο Τσιγάντες] με την μπάσα φωνή του και στερέωσε το μονόκλ στο μάτι του. «Όμορφα λόγια και παλληκαρίσια. Μόνο που τα Στούκας δε σταματάνε με λόγια. Χρειάζονται αεροπλάνα. Υπάρχει ένα παλιό στρατιωτικό δόγμα. Ένα όπλο μόνο με το ίδιο όπλο χτυπιέται. Το ρόπαλο με ρόπαλο, το κοντάρι με κοντάρι, το τανκ με τανκ. Και τ' αεροπλάνο με αεροπλάνο. Όμως – και συμφωνώ με τον καπετάνιο – χέστα τα δόγματα. Θα πολεμήσουμε χωρίς αεροπλάνα. Σύμφωνα με το σχέδιο. Πρώτα στις ακτές, ύστερα στον Καρβούνη και στον Κέρκη. Εμείς και οι αντάρτες. Ως τα σήμερα δεν έχω εγκαταλείψει θέση που διατάχτηκα να υπερασπίσω. Δε θα το κάνω τώρα» (σ. 436).

Επίλογος

Τελικά βέβαια, όπως είναι γνωστό, η Σάμος εγκαταλείφθηκε αμαχητί, μετά από ρητή διαταγή και της ελληνικής κυβέρνησης. Το γεγονός αυτό όμως δεν επηρέασε την υστεροφημία ούτε του Ιερού Λόχου ούτε του διοικητή του. Ειδικά όσον αφορά τον Χριστόδουλο Τσιγάντε, και οι δύο πεζογράφοι τον παρουσιάζουν ως μια επιβλητική προσωπικότητα που κατόρθωνε να εμπνέει τους υφισταμένους του κατά την εκτέλεση του καθήκοντός τους ενθαρρύνοντας τη φιλοπατρία τους αλλά και την ανάγκη της συσπείρωσης όλων των Ελλήνων, πέρα από πολιτικές προτιμήσεις. Πρόκειται για διαπιστώσεις τις οποίες οι ιστορικοί συμμερίζονται σχεδόν απόλυτα με τους λογοτέχνες.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Καλατζής, Κ. Ι. (1981) *Η Ασημόπετρα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πιτσιλός
- Καλατζής, Κ. Ι. *Βιογραφικό Σημείωμα στη Βιβλιονέτ*. <https://biblionet.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%BF/?personid=39372>. (ανακτήθηκε: 26/3/2023).
- Καλατζής, Κ. Ι. *Βιογραφικό Σημείωμα στη Βικιπαίδεια*. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B6%CE%AE%CF%82. (ανακτήθηκε: 26/3/2023).
- Νικολούδης, Ν. Ρήγας Ρηγόπουλος ΑΔΕΡΦΙΑ ΑΔΕΡΦΙΑ Εκδόσεις Παπαζήση. Βιβλιοκρισία στην ιστοσελίδα *Θέματα Ελληνικής Ιστορίας*. https://www.istorikat.hemata.com/2017/07/blog-post_25.html. (ανακτήθηκε: 27/3/2023).
- Ρηγόπουλος, Ρ. Δ. (2001) *Αδέρφια Αδέρφια...* 2η Έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Ρηγόπουλος, Ρ. Δ. *Βιογραφικό Σημείωμα στη Βιβλιονέτ*. <https://biblionet.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%BF/?personid=23411>. (ανακτήθηκε: 26/3/2023).
- Ρηγόπουλος, Ρ. Δ. *Βιογραφικό Σημείωμα στη Βικιπαίδεια*. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%AE%CE%B3%CE%B1%CF%82_%CE%94_%CE%A1%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82. (ανακτήθηκε: 26/3/2023).

- Σουλής, Σ. (2021) Levant Schooner Flotilla Αγγλοελληνικός Στολίσκος Ημιολιών Ο Άγνωστος Πόλεμος των Καϊκιών στο Αιγαίο κατά τον Β΄ ΠΠ. *Νέα από την IPMS Ελλάδα* 49-50(Μάρτιος): 44-74 και παράρτημα 1-8.
- Στοφόρος, Κ. Ξαναδιαβάζοντας την Ασημόπετρα του Κώστα Καλατζή. Βιβλιοκρισία στην ιστοσελίδα *Δρόμος της Αριστεράς*. <https://edromos.gr/xanadiavazontas-thn-ashmopetra-tou-kosta-kalatzi/>. (ανακτήθηκε: 26/3/2023).
- Συλλογικό έργο (1995) Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή, 1941-1945 (Ελ Αλαμείν, Ρίμνι, Αιγαίο). Στη σειρά *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*. Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού.
- Φωτόπουλος, Χ. Σ. (2002) *Υποστράτηγος Χριστόδουλος Τσιγάντες 1897-1970 Αφιέρωμα για τα 60 Χρόνια από τη Συγκρότηση του Ιερού Λόχου, 1942-1945*. Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού 7° Ε.Γ./5.

Αγγλική

- Ladas, A. (2020) *Falconera*. Αθήνα: Εκδόσεις Lycabettus Press.

The Sacred Squadron and Christodoulos Tsigantes in Modern Greek Prose

*Nikos Nikoloudis
Independent Scholar, Greece*

This study examines how the Sacred Squadron (an elite Greek force of WW2 modeled on the British SAS) and its commander, Col. Christodoulos Tsigantes, were perceived by two post WW2 Greek authors, namely Rigas Rigopoulos and Kostas Kalatzis, in two of their works under the respective titles “Aderfia, aderfia...” [“Brothers, brothers...”] and “He asimopetra” [“The Silverstone”]. The authors emphasize the patriotism of its troops and describe the dynamic personality of its leader. They also describe vividly the Sacred Squadron’s air landing on the occupied island of Samos in the autumn of 1943, its first such operation on Greek soil and the first one altogether in the history of the Greek Armed Forces.

Keywords: *Sacred Squadron, Christodoulos Tsigantes, Rigas Rigopoulos, Kostas Kalatzis, Samos*